

STENEN VOOR STENEN?

Gesprek over kerk en humanisme

VIER BRIEVEN

VAN

K. H. KROON

MCMLIII
HET WERELDVENSTER
BAARN

Copyright 1953 by K. H. Kroon

STENEN VOOR STENEN?

Amsterdam, Mei 1952

Amice,

Je vraagt mij, wat er eigenlijk ten onzent aan de hand is tussen de Kerken en het Humanistisch Verbond; je hebt iets vernomen over een geruchtmakende uitlating van de zijde onzer regering inzake het humanisme.

Ik merk, dat de afstand tussen jouw nieuwe vaderland en ons nog niet bij machte is je belangstelling voor wat zich hier afspeelt te doen tanen. Ondertussen schijnt de berichtgeving onder die afstand wel te lijden, gezien de bewoordingen van je vraag! Ze doen me denken aan de bewoordingen waarin de kranten over de internationale politiek hun berichten van tijd tot tijd lanceren. Je kunt er wel iets uit opmaken, maar hebt sterk het gevoel,

dat je niet te weten komt hoe de vork in de steel zit. Kranten lezen is beslist niet alleen een van de vermoeiendste, maar ook een van de gevaarlijkste liefhebberijen. De pers met haar "hot news" doet soms aan een wereldwijde roddel denken, wellicht naïef en te goeder trouw, maar zeer zeker levensgevaarlijk. Hoeveel mensen denken: „het is zo, want het staat gedrukt”.

Berichten ontvangen is blijkbaar even riskant als berichten doorgeven. Al zou iemand zijn best doen de zaak goed te vertellen, dan horen zelfs de eerste hoorders het al met hun eigen oren en is er meteen een verschuiving gekomen in het bericht! „Wie oren heeft om te horen, die hore”, staat er niet voor niets als een refrein in het evangelie. Overigens ben jij beslist niet de eerste in de rij ontvangers van

dit bericht; jij vertrouwde je oren en ogen juist minder dan degenen, die hier in ons land blijkbaar in eerste instantie voor deze berichtgeving verantwoordelijk zijn.

Het zou, formeel gezien, mogelijk zijn je vraag aldus te beantwoorden: er is in ons land tussen de Kerken en het Humanistisch Verbond niets aan de hand, en evenmin is er van de zijde onzer regering een geruchtmakende uitlating over het humanisme gedaan. Met dit démenti zou ik, letterlijk genomen, de waarheid geen geweld aandoen. Maar in wezen ligt de zaak natuurlijk anders, en is het helaas zeer begrijpelijk, dat het verhaal, waar jij naar vraagt, in deze vorm in de wereld is gekomen.

Er bestaat bij ons, dat heb je wel begrepen, sinds de bevrijding een begin

van concentratie van allerlei humanistisch denkende Nederlanders, het Humanistisch Verbond, dat beoogt een geestelijk centrum te zijn (of te worden) voor buitenkerkelijken. Het staat in relatie met dergelijke gemeenschappen in andere landen; er valt een groeiend streven te constateren om het humanisme internationaal te bundelen. Dat is, gezien allerlei andere dergelijke internationale samenvoegingen in onze tijd, niets bijzonders. Maar nu heeft het Humanistisch Verbond bij ons een aanval gedaan op de „positie” der Kerken bij de overheid. In onze wetgeving wordt n.l. voor hen, op wie door de overheid uit enigerlei hoofde gedurende langere tijd een dwingend beslag wordt gelegd, een „geestelijke verzorging” gegarandeerd. Over deze „geestelijke

verzorging" en over de vraag wat daar onder te verstaan is, gaat het geding waaromtrent jij die halve waarheden hebt vernomen. Het Humanistisch Verbond ontkent, dat daaronder blijvend moet worden verstaan: kerkelijke of godsdienstige verzorging.

Je weet, dat het beslag, dat de overheid in allerlei gevallen dwingend op bepaalde burgers legt, geschiedt ongeacht een al of niet kerkelijk of godsdienstig zijn der betrokkenen. Er bestaan bij ons b.v. nog steeds geen roomse, protestantse of joodse, naast humanistische bataljons in het leger! Evenmin als er dergelijke onderscheidingen in de gevangenissen en de opvoedings- en verplegingsinstellingen van overheidswege bestaan. Wel echter is de geestelijke verzorging van al die verschillende in beslag

genomenen opgedragen aan roomse, protestantse en joodse kerkelijke functionarissen, en wel alléén aan hen. Niet-kerkelijke functionarissen komen daar niet aan te pas. Onder tusschen zijn er, gelijk je bekend, tallozen onder degenen die het betreft, die zo een geestelijke verzorging vanwege de kerkgenootschappen weinig of niet meer op prijs stellen; gedeeltelijk zelfs nadrukkelijk afwijzen. Hoogstens zouden ze van dien aard iets willen ontvangen van mede-onkerkelijken. Dat laatste althans is de veronderstelling, waarvan het Humanistisch Verbond uitging, toen het de wens te kennen gaf, zijnerzijds zulke verzorgers aangesteld te krijgen en daarbij op één lijn gesteld te worden met de kerkgenootschappen. Het beroept zich op het gelijke recht voor

de wet van kerkelijke en buitenkerkelijke Nederlanders en op de formele overweging, dat de term „geestelijk” in de wet niet noodzakelijk en blijvend uitgelegd behoeft te worden als „kerkelijk” of zelfs maar „godsdienstig”.

Naar aanleiding nu van deze wens heeft onze minister van Justitie in het parlement geantwoord, dat daar niets van kon komen, omdat een geestelijke verzorging van humanisten „stenen voor brood” zou betekenen! Zoals je begrijpt, waaide rondom deze pittoreske uitlating nogal enig stof op. Ze bleek echter meer persoonlijk dan officieel van aard en was in ieder geval niet te beschouwen als een „geruchtmakende uitlating van de zijde onzer regering”, zoals jij het, in navolging van je berichtgevers, formuleert. Evenmin trouwens kwam ze officieel

van de zijde der betrokken kerkgenootschappen vandaan, ook al behoort de minister van Justitie tot een partij, die een christelijke overheid voorstaat en is hij ouderling der Nederl. Hervormde Gemeente van Amsterdam. Namens de Kerken is er tegen de wens van het Humanistisch Verbond, althans bij mijn weten, nog niets officieels ingebracht, al bemerk ik uit je vraag, dat je berichtgevers, die een en ander evenmin als talloze mensen hier onderscheiden, het zo hebben opgevat. Daarin zijn ze natuurlijk versterkt door het feit, dat deze uitlating ongetwijfeld een korte weergave was van wat in brede kringen van het z.g. „christelijk volksdeel” hier te lande gedacht wordt over „het” humanisme. Bovendien ziet men reeds allerlei kerkelijke

zielszorgers en hun adviseurs — zij het niet officieel namens de Kerken — zich keren tegen de bedoelde gelijkstelling in de „geestelijke verzorging”. Ze wijzen er op, dat deze uitdrukking tot dusver altijd door overheid en volk is opgevat in kerkelijk-godsdienstige zin. Ze houden vol, dat de Kerken dit harerzijds in ieder geval zo moeten blijven opvatten. Ze betogen, dat de overheid met die opvatting nadrukkelijk rekening moet houden, want dat het christelijk karakter van de Nederlandse Staat moet gehandhaafd blijven. Ze spreken, verhuuld of openlijk, uit, dat het humanisme en het Humanistisch Verbond juist door zijn buitenkerkelijke houding en met name door zijn openlaten van „het geloof in een persoonlijk God” eerder een gevaar dan een steun betekent

voor de menselijkheid en dus voor de Staat. Kortom, het zijn de ten onzent ook door jou reeds zeer vaak gehoorde betogen, die (je kunt het je levendig voorstellen) wel de eigen parochie, doch zeker niet de humanisten van het Humanistisch Verbond overtuigen. Deze houden dan ook aan hun eis vast als aan een rechtseis; ze wensden in dit opzicht per se gelijke rechten en mogelijkheden als de Kerken. Sommigen antwoorden op de betogen — niet van de Kerken, maar van allerlei kerkelijke functionarissen! — dat zij het standpunt der „gelovigen” wel willen respecteren en ook wel willen inzien, dat deze „het zo moeten zien”. Zelf echter, zo zeggen zij, kunnen zij dit standpunt onmogelijk innemen en de Kerken kunnen dat ook niet van hen eisen.

Ze achten het met name niet van gelding voor die buitenkerkelijken, die dat bewust zijn en die geen kerkelijke bevoogding in hun leven en denken wenschen. Zij betuigen, dat het Humanistisch Verbond geen soort van Kerk voor buitenkerkelijken wil zijn of worden en evenmin op zijn beurt een monopolie wenst, n.l. een monopolistisch beslag op de buitenkerkelijken. Zij erkennen het goed recht en van kerkelijk standpunt gezien zelfs de plicht der kerken om onder de buitenkerkelijken te arbeiden. Zij ontkennen echter het recht om anderen, die de buitenkerkelijken in denken en leven veel nader staan, op grond van hun geestelijk anders georganiseerd zijn, bij de geestelijke verzorging uit te sluiten, en nog wel op grond van een volkomen eenzijdige,

ontoereikend geworden, verouderde uitlegging van de wet.

Als je het mij vraagt, begrijp ik niet wat van kerkelijke zijde hier tegen eigenlijk aan behoorlijks valt in te brengen. Wel vraag ik mij af, of in feite het Humanistisch Verbond kan worden beschouwd als de representant bij uitstek van „de” buitenkerkelijken of „de” humanisten. Naar mijn ervaring zijn er ook humanisten en buitenkerkelijken zelf, die dit betwijfelen. Ik vraag mij ook af, of het Humanistisch Verbond in feite een geestelijke verzorging kan bieden, die géén „stenen voor brood” betekent voor de tallozen, die deze kwalificatie tot dusver op die der Kerken toepassen. Dat is echter alleen zinvol als intrinsiek humanistische vraag! Zo spoedig de Kerken zulke vragen

van buiten af opwerpen en negatief beantwoorden, matigen zij zich, en zeker in de kwestie die op het ogenblik in geding is, een onbehoorlijke houding aan. Zij zijn immers tot partij geworden in deze zaak, en hebben niet de rol van rechter in eigen zaak te spelen. Het is n.l. een vraag, die alleen de overheid aangaat. Voor haar kan er trouwens ook alleen maar die vraag bestaan: of het Humanistisch Verbond de buitenkerkelijken representeert. De precaire vraag, of een geestelijke verzorging, gegeven door de Kerken, „brood” biedt en, door humanisten gegeven, „stenen” zou geven, komt voor haar als overheid niet te pas. Evenmin als zij discrimineren mag tussen dominees, pastoors of rabbi's, mag zij dat doen tussen kerkelijke en buitenkerkelijke func-

tionarissen. De vraag echter, of het Humanistisch Verbond de aange-
wezen instantie is, heeft zij niet aan
de Kerken ter beantwoording voor
te leggen, noch ook hebben deze zich
daartoe op te werpen als adviseurs.
Zij kan die óók niet beantwoorden
door een vergelijking van het aantal
leden van het Humanistisch Verbond
met het lidmatental der Kerken, want
reeds dat is discriminatie. Zij kan
alleen maar rondzien, of andere in-
stanties (vergelijkbaar met het Huma-
nistisch Verbond!) eerder in aanmer-
king zouden komen. Ik geloof niet,
dat die er zijn.

Ik ben geen lid van het Huma-
nistisch Verbond en voer geen pleidooi
als een belanghebbende in die zin.
Ik vermoed zelfs, dat het Huma-
nistisch Verbond enigszins verwon-

derd zou moeten zijn over dit betoog van een lidmaat en voorganger der Hervormde Kerk. Het „begrijpt” n.l. naar mijn mening soms veel te vlot het standpunt der gelovige christenen en „ziet” veel te haastig „in”, dat deze wel op hun stuk moeten blijven staan in deze zaak. Ik voel mij niet bijster gelukkig met zulke al te begripende buitenkerkelijke partners. De Kerken hebben op die wijze te weinig van hen te leren! Zij laten de Kerken haar gang gaan, en dat is nu juist hetgeen hun niet opgedragen is. Zij zouden de Kerken juist niet hun gang moeten laten gaan, maar zeer deskundig critiseren. Zo alleen komen wij verder. Maar ook die deskundigheid is een intrinsiek humanistische kwestie! De Kerken als zodanig hebben voorlopig hun handen vol met

het blote feit, dat er tegenwoordig zo veel meer wegen uit de Kerk leiden dan er in en dat hun empirische geestelijke verzorging daar blijkbaar niet onschuldig aan is. Nog minder is daaraan onschuldig die zelfverzekerdheid, waarmee het christelijk volksdeel ten onzent over het humanisme spreekt als over „stenen voor brood”. Wanneer in deze zelfverzekerdheid het nu nog onofficiële verzet van kerkleden tot een officieel ingenomen standpunt van de Kerken zou worden, zou ik daartegen mijn stem verheffen als belanghebbende in een andere zin des woords! Ik meen, dat wij er n.l. juist als theologen het hoogste belang bij hebben, dat de vrije en onbevangen aard van onze opdracht steeds duidelijker aan de dag treedt, in plaats van verzwakt en verdonkerd te worden.

En dat laatste zou gebeuren door welke poging der Kerken ook om haar gezag en invloed te handhaven, te verdedigen of zelfs terug te winnen en uit te breiden met politieke middelen. Bij die laatste zou behoren het blijven opkomen voor een dusdanige positie binnen dwangmatige verbanden (door de overheid gehandhaafd) als binnen het volksleven niet meer bestaat. In het vrije volksleven immers is niemand meer alléén aangewezen op dominees, pastoors of rabbi's; dat is uitsluitend het geval in die abnormale verbanden, waarbinnen mensen juist uit het volksleven geïsoleerd worden, en geestelijk dus nog méér behoefte hebben aan gelijk recht voor allen! In het volksleven is de tijd voorbij — en dat is voor de zuiverheid van het geloof en het èchte gezag der

kerkelijke verkondiging gelukkig — waarin het lidmaatschap van enig kerkgenootschap min of meer vanzelfsprekend was voor ieder fatsoenlijk mens, evenals een dienovereenkomstige geestelijke verzorging. Uit die tijd stamt de betekenis van die term in onze wet, waarop kerkelijke verdedigers zich thans nog willen baseren. In onze, andere, tijd hebben theologen er het hoogste belang bij, om zich noemende ongelovigen en tegenstanders onbevangen, belangeloos en vrij te kunnen ontmoeten.

Ik wens dus het standpunt, dat allerlei verdedigers der huidige kerkelijke positie in overheidsverband innemen — en dat verschillende humanisten helaas wensen te begrijpen, al delen zij het niet — noch te delen noch te begrijpen. Wie zich daarbij op een

begrip als de „christelijke staat” beroept, antwoord ik, dat dit begrip niets minder aanvechtbaar en onhoudbaar is dan het begrip „christelijk humanisme”. En tot de predikers, die in gemoede menen, of de gemoedelijke mening niet tegenspreken, dat kerkelijke zielszorg bij voorbaat „brood” moet geacht worden, vergeleken bij de „stenen” die de humanisten (bij voorbaat) geven zullen, zeg ik: als gij deze kans om tot een gelijkberechtigde en dus veel meer open ontmoeting te komen, ontwijkt, zult gij het toch al zo vaak terecht gehoorde verwijt van geestelijke gemakzucht en goedkoopte („stenen voor brood”!) nog minder kunnen ontgaan dan thans reeds het geval is.

Je ziet dat mijn démenti toch nog iets anders is uitgevallen. Blijf, wat ik

je bidden mag, daarginds op het stuk van de kerkpolitieke voorlichting al even critisch als je het bent ter zake van de wereldpolitieke.

Hart. groeten, je

K. H. K.

Amsterdam, September 1952

Amice,

Het geding over de geestelijke verzorging vertoont sinds mijn vorige brief weinig verandering. Ik vergat je de vorige keer te schrijven, dat die woorden „stenen voor brood” teruggenomen waren, maar dat betekent voor dit geding natuurlijk verder niets. Het was overigens wel nodig, want niet alleen de regering maar vooral de Kerk komt door zulke vlotte uitspraken in een pijnlijke situatie. Ik schreef je de vorige maal, dat een officieel verzet der Kerken tegen een buitenkerkelijke geestelijke verzorging mij hoogst ongepast zou voorkomen. Hetzelfde geldt nog meer van een officieel voor haar rekening nemen van de genoemde kwalificatie. Ik meen

dat juist de Kerken zich moeten te binnen brengen, waar die uitdrukking „stenen voor brood” vandaan komt, n.l. niet van christelijke zijde maar van Christus. Wanneer zij nog een grein van de eerbied voor Hem hebben, die zij wenschen te bezitten, zullen zij moeten bedenken, hoe en waarom Christus deze woorden uitsprak. Hij had n.l. uitermate veel bezwaar tegen de officiële geestelijke verzorging van zijn tijd; daarentegen bijzonder veel op met „de schare die de wet niet kende”. Hij heeft deze schare met deze woorden dan ook niet zo zeer geestelijk afhankelijk als wel geestelijk onafhankelijk willen maken. Hij heeft ze op aarde niet op de knieën willen brengen maar veeleer op haar voeten willen stellen. Hij heeft, toen Hij de vergelijking maakte met een vader,

die zijn kind geen steen voor brood zou geven, daarbij per se niet gedacht aan allerlei vaderlijke geestelijke verzorgers, die dat niet zouden doen. Hij heeft integendeel onmiddellijk verwezen naar God hun Vader, die dat niet zou doen en daarmee de mensen hun eigen allerhoogste beroepsinstantie willen geven. Hij heeft nooit gezegd, dat God er advocaten op de aarde op na hield, die Zijn zaak verdedigen moesten of zaakwaarnemers, die Hem bij Zijn afwezigheid hadden te vervangen. Hij heeft integendeel de bliksemende emancipatie uitgesproken: „gij zult niemand op de áárde uw vader noemen, want een is uw Vader, n.l. die in de hemelen is. En gij zult niemand op de áárde uw meester noemen, want een is uw Meester, n.l. de Christus”. Hij heeft alleen maar

gesproken van Zijn „getuigen”, die, gelijk bekend, in een rechtsgeding een minstens zo bescheiden als belangrijke rol spelen! En ik ben er zeker van, dat Hij, toen Hij zei, dat er getuigen van God zouden zijn op de aarde, daarbij zowel aan getuigen à charge als aan getuigen à décharge heeft gedacht!

Intussen is de minister van Justitie afgetreden en heeft een ander — geen lid van een christelijke maar van een humanistische partij — hem opgevolgd. Wij hebben n.l. sinds onze vorige correspondentie kamerverkiezingen gehad en dientengevolge een nieuw kabinet gekregen. Hoe dat oordelen zal over de onderhavige aangelegenheid? De verkiezingsuitslagen waren immers, juist voor de vraag die ons bezighoudt, interessant genoeg. Jij schijnt er daarginds al iets over

vernomen te hebben, want je vraagt naar de „verschuiving”, die daarbij heeft plaats gehad. Ik weet niet, hoe je dat bedoelt; als je een politieke verschuiving op het oog zou hebben, moet ik je zeggen, dat er nauwelijks iets verschoven is. Iets anders is echter wel verschoven, n.l. de positie van degenen, die in de politiek geestelijk „brood” geven vergeleken bij hen, die, om in de eerder geciteerde terminologie te spreken, slechts „stenen” hebben te bieden. Ik bedoel de positie van het „christelijk volksdeel” ten opzichte van het „humanistische”. Tot dusver was immers, zoals je weet, ieder in ons land „links”, die niet-confessioneel, en ieder „rechts” die wel-confessioneel georganiseerd is. Veelal viel dit ook samen met onkerkelijk en kerkelijk. Daar was, sinds

de bevrijding, wel enige kentering in te bespeuren, maar de meeste mensen dachten dat dat maar maakwerk was van boven af. Nu hebben deze verkiezingen echter de eerste duidelijke afbrokkeling te zien gegeven van het christelijk volksdeel zowel naar rechts als naar links in de normale-politieke zin van de woorden. Er zijn vele kerkelijke Nederlanders geweest, die humanistische projecten voor christelijke beginselen hebben gekozen! Men noemt dat bij ons een overwinning van de „doorbraak”-gedachte. Ik kan die term niet precies uitleggen, want ik weet nauwelijks wat ermee bedoeld wordt. Voor zover ik zien kan, breekt er n.l. in de kringen die men daarmee aanduidt, in het algemeen weinig door, behalve zo nu en dan een ruggegraat.

In elk geval echter was het een duidelijk begin van een heilzame onttovering der politieke en daarmee der menselijke werkelijkheid. Er zijn er nog velen, die deze onttovering voor ontwijding aanzien, hoewel dat natuurlijk twee verschillende zaken zijn, die soms alleen maar precies op elkaar lijken. Ik ben benieuwd, welke consequenties dit zal hebben voor een hernieuwd inzicht in de verhouding van Kerken humanisme—of wel: Kerk en buitenkerkelijke wereld. Ik ben daar allerminst gerust op. Het is ermee als met die bovengenoemde „doorbraak”-gedachte. Precies zoals je veelal niet weet, wat dáármee bedoeld wordt, is het met de „vernieuwing” van ons kerkelijk denken. Ik weet vaak werkelijk niet, wat er in feite „vernieuwd” is of wordt. Jij schrijft me —

en dat heeft me nogal getroffen — dat de Kerk bij jullie naarmate ze spraakzamer wordt des te stommer blijkt te zijn, en dat je je daarom — zij het heel anders dan vroeger — opnieuw buitenkerkelijk voelt. Ik, die van andere kom-af ben dan jij, kan je dit hier precies nazeggen. Ik dacht tevoren, dat de dingen zich bij jullie wat dieper en feller afspeelden, maar dat ligt dan blijkbaar aan mijn kijken in de verte. Als je eenmaal in die verte bent aangeland, schijnt dat gevoel van ruimte weer te slinken! Wij voelen ons dus beiden als katten in een vreemd pakhuis, en dat niet ondanks maar ten gevolge van onze solidariteit met de Kerk. Het schijnt, dat wij met ons lezen van de bijbel zowel als met onze ontdekkingsreizen in de kerkgeschiedenis tot een heel ander kerkelijk besef

komen dan de omgeving. Je zegt, dat wat je anders wilt hebben, niet het feit is, dat de buitenkerkelijken de Kerk afvallen, maar de wijze waarop de Kerk juist in haar uitingen naar buiten nog steeds de buitenkerkelijken afvalt. Ik beaam dat als een preciese weergave van mijn eigen verdriet; eveneens je opmerking daarbij, dat je vaak het gevoel hebt eerder lid te zijn van een vereniging tot godsdienstige reclasering dan van de Gemeente van Christus. Die laatste vergelijking zou ik nog wat willen uitbreiden. Hoe zou iemand het vinden, wanneer een man met fondsen zich een enigszins gescheurd pak aanschaft, zwerversmanieren nabootst, en om aan „reclassering” van echte zwervers te gaan doen een rustiek tehuis opricht en erboven zet: „vernieuwing van ons

denken" of „apostolaat onder daklozen"?

Ik wil maar zeggen, dat wat de Kerk haar „apostolaat" noemt, mij vaak aan alles eerder doet denken dan aan „een zwerver verliefd" of vooral aan „een zwerver verdwaald". Het is allemaal bijzonder ijverig, maar „vernieuwd"? Je weet, dat er onder ons sinds de bevrijding nogal gesproken wordt over de noodzaak om de bijbelse boodschap voor de moderne mens verstaanbaar te maken. Men zou denken, dat daarbij de eerste vraag is, of wij die boodschap zèlf nog verstaan kunnen en wel als hedendaagse mensen. Maar neen, zo is het niet. De vraagstelling is doorlopend deze: hoe verklaren wij de ons bekende boodschap aan degenen die er niets van begrijpen? Hoe „benaderen"

wij -- alsof het stekelvarkens waren -- de huidige mensen met het evangelie? Met andere woorden: die buitenkerkelijken, die humanisten zijn ons vreemd. Vreemder dan het evangelie. Natuurlijk moeten wij die wereld buiten de Kerk ernstig bestuderen of zoals wij dat noemen: ons daarop bezinnen. Wij begeven ons dus onder die wonderlijk denkende en levende vreemde wezens, spreken met hen, trachten hen te „benaderen” en te „bereiken”. Dat is dan nog het gunstigste geval. Ook blaffen wij ze nu en dan af of roddelen over hen, zonder hen zelfs maar te kennen of hen te leren kennen door hen serieus te nemen.

De kennismaking valt voor kerkherstellers en -vernieuwers trouwens ook niet mee. Wat zijn er veel wegen,

die buiten de Kerk leiden. Vooral in de grote stad. Maar zelfs het platteland, waar — krachtens de taaiere adat — nog zoveel „kerkelijk leven” is, begint af te zakken. Derhalve brengen wij de theologen meer psychologie en sociologie bij. Enige kennis van de moderne litteratuur en kunst, alsmede van wijsbegeerte en wetenschap is ook dienstig. Zelfs wat begrip voor hedendaagse reclametechniek mag niet vergeten worden. En dat alles niet om die theologen alleen maar hun eigen wereld en zichzelf wat beter te doen herkennen, maar om gedaan te krijgen, dat zij die wereld op meer begrijpende wijze met de bekende boodschap zouden kunnen „benaderen”.

Maar als nu eens omgekeerd de vraag zou moeten luiden: hoe benaderen wij de bijbelse boodschap met

de buitenkerkelijken? Hoe constate-
ren en demonstrenen wij in plaats van
ons medelijden onze solidariteit met
hen terzake van die vreemde bood-
schap? Hoe zal de Kerk hun voor-
hoede en voorgangster worden in
plaats van hun reclasseringsinstituut
of hun voogdijraad? Want wat in ons
dan in werkelijkheid vreemder: de
bijbelse boodschap of het buiten-
kerkelijk zijn? Immers het eerste?
Natuurlijk zou daarmee de gehele
betekenis van dat zo eigengereide
woord „buitenkerkelijken” verschui-
ven, en dat gaat toch niet aan. Een
gefundeerd „oefenaar” zei het jaren
geleden al: „die binnen binnen binnen
binnen, en die buten binnen binnen
buten”.

Alle grapjes echter ter zijde — het
merkwaardigste is, dat sommigen

hierbij denken aan de theologie van Karl Barth, of zich daar op beroepen. Hij zou ons de bijbel weer vertrouwder en dus de buitenkerkelijke wereld vreemder hebben gemaakt. Hij zou ons weer deze rangorde tussen kerkelijk en humanistisch denken hebben geleerd. Misschien geloof je me nauwelijks, maar ik zeg je, dat Barth ten onzent werkelijk niet meer zo onhanterbaar blijkt als velen dachten. Hij is voor sommigen zelfs een promotor geworden van een curieus soort restauratie van het kerkelijk denken. Hij schijnt sommigen juist de kracht te geven om hun confessioneel jargon op wat moderner wijze voort te zetten. Men kan zijn theologie al even goed plunderen als de psychologie en de sociologie en onder zijn vlag en leiding de mensen weer leren naar het vader-

huis der empirische kerk terug te keren en zich daar, ondanks de kou en de wonderlijke meubelstukken, opnieuw „thuis” te voelen te midden van de „onherbergzame wereld”.

En dat terwijl hij oorspronkelijk degene was, die juist niet als een kerkelijke Columbus de moderne wereld ontdekte, want dat behoefde hij niet. Die wereld was en is nog zijn eigen zeer bekende en vertrouwde wereld. Integendeel ontdekte hij, als een hedendaags mens, de onbekende en vreemde bijbel. Of beter: hij ontdekte door die bijbel een hem onbekende God. Hij werd niet moede, te wijzen op het verschil niet zozeer tussen Kerk en humanisme als wel tussen God en mens, en op het feit, dat wel het goddelijke maar juist niets menselijks ons vreemd is.

Maar terwijl ik dit neerschrijf, bedenk ik, dat ik je hiermee de situatie nog onvolledig schets. Er zijn er in mijn kerkelijke omgeving ook, die te kennen geven, dat het humanisme hun allerminst „van nature” vreemd is. Zij kennen het, naar zij verzekeren, veeleer in eigen leven en ervaring als de grote verleiding voor de mens. Zij vluchten er uit weg als uit een huis dat in brand staat. Ook daarvoor beroepen zij zich op Barth of via hem op de bijbel. Hoewel nu juist Barth ons opmerkzaam maakt op het eeuwig verbond van God met de mens, waar de bijbel blijkbaar van uitgaat: een verbond, niet met de kerkmens maar met de mens, dat principieel en volstrekt aan alle ups en downs der humaniteit voorafgaat. Hij beweert niet, dat wij uit deze vooronderstelling

werkelijk willens en wetens empirisch leven. In zoverre is het geen „humanistische” vooronderstelling te noemen. Als wij er maar bijvoegen, dat het zo ook geen practisch kerkelijke vooronderstelling mag heten. Intussen wil hij nog minder beweren, dat het onmogelijk zou zijn, er onwetend en desnoods onwillig uit te leven, en derhalve volledig en onbekommerd een humanist onder humanisten te zijn.

Begrijp goed, ik begin langzamerhand te vermoeden, dat de hardnekkige manier, waarop Barth zich bijna met huid en haar aan zijn dogmatisch-ethische arbeid heeft gewijd, op velen wel de indruk moet maken, dat hij zich afzondert van de huidige wereld. Ik heb zelf enige bezwaren gekregen tegen zijn theologie, die zowel zijn terminologie als zijn conclu-

sies betreffen. Voorshands echter heb ik zeer veel meer bezwaren tegen de wijze, waarop de resultaten van zijn arbeid voor het karretje ener kerkelijke restauratie worden gespannen.

Schrijf mij eens, wat je hiervan vindt.

Met hartelijke groeten, je

K. H. K.

Amsterdam, December 1952

Amice,

Uit je antwoord maak ik op, dat mijn laatste brief tot enige verkeerde gevolgtrekkingen heeft geleid. Je meent, dat ik Barth toch te zeer door dik en dun blijf bijvallen of verdedigen, ook al heb ik bezwaren tegen zijn theologie. Verder vraag je je af, waarom ik eigenlijk geen lid word van het Humanistisch Verbond, als ik, gelijk ik zei, „humanist onder de humanisten” wil zijn; ik heb blijkbaar, zeg je, veel minder bezwaren tegen het humanisme dan tegen het christendom in het algemeen en de Hervormde Kerk ten onzent in het bijzonder. Tenslotte vraag je – excusez du peu – naar mijn kijk op de juiste verhouding van Kerk en humanisme.

Om met het laatste te beginnen: ik zal je op het ogenblik zeker niet méér geven dan een uiterst korte áán-
duiding van mijn eigen kijk daarop. Een volledige verklaring daarvan zou reeds de omvang van een brief verre overschrijden, laat staan een historisch verantwoorde beschouwing over de kwestie in haar geheel. Zou daarbij alles enigermate tot zijn recht willen komen, dan was een groot boek nauwelijks voldoende. Niet alleen is de concrete aanleiding tot onze briefwisseling nog in discussie, maar datzelfde geldt van de verhouding tussen de Kerk en het humanisme in haar geheel. Dat wil zeggen: ik vrees wel eens, dat die laatste discussie helaas op wat ontijdige wijze is komen stil te liggen, en vroeg of laat weer zal moeten beginnen op een manier, waar-

bij ieder van beide op eenstemmige al te goedkope conclusies zal moeten terugkomen — iets dat onder mensen blijkbaar erg moeilijk is. Maar overigens: in geen van beide „kampen” heerst over de onderlinge verhouding eenstemmigheid en kan men spreken van het standpunt van „de” Kerk ten opzichte van „het” humanisme en omgekeerd. Daar komt bij, dat in ieder geval historisch deze verhouding zeer wisselend is geweest, evenals de wederzijdse beoordeling. Op verschillende ogenblikken kon men beide van elkaar wel onderscheiden, maar zeker niet scheiden. En tenslotte is het al even moeilijk om over „de” Kerk als een eenheid te spreken als over „het” humanisme, nog afgedacht van hun onderlinge verhouding. Niet alleen zijn er in het verleden en vooral in

het heden verschillende kerkgemeenschappen naast en zelfs tegenover elkaar te constateren, maar evenzeer moet men spreken van zeer verschillende „soorten” van humanisme.

Hiermee kom ik al dadelijk op een bezwaar, dat ik heb tegen een bepaald soort polemieken van christelijke zijde. Men wijst daarbij al te gaarne op die grote verschillen binnen het humanisme en stelt er dan vlot de „ondanks” alles te constateren eenheid binnen het christendom tegenover. Alsof het laatste niet alléén maar geldt voor wie in die eenheid gelóóft. Maar een humanist gelooft ook in de eenheid van alle menselijk streven, zonder die rechtstreeks te zien. Op die manier komt men in het gesprek reeds geen stap verder. Het erge is nu, dat men dit argument van de onenigheid bin-

nen het humanisme tegenover de wezenlijke „enigheid des geloofs” binnen het christendom gebruikt ter verdediging van de bijzondere positie der Kerken bij de overheid, waarover ik je in mijn eerste brief schreef. Dat is wel de beste manier om elke openhartige en zakelijke gedachtenwisseling bij voorbaat te vernielen. Een dusdanige zelfverzekerdheid, of liever: onaandoenlijkheid jegens de uiterst bittere en pijnlijke verdeeldheid zowel binnen het christendom als binnen het humanisme maakt iedere poging om tot vereenvoudiging en verdieping van inzicht te komen illusoir. „De aanvechting leert op het Woord acht te geven” staat ergens in de bijbel. Ik vrees, dat dáárom de Kerken zo spraakzaam en al pratende zo stom zijn, omdat zij ergens nog geheel

onaangevochten zijn gebleven. Zij laten het aangevochten zijn van de menselijke situatie aan de „wereld” over. Zij trekken zich hetgeen God ons te zeggen heeft in het feit der saecularisatie wel aan, maar op de verkeerde manier. Zij denken aan een soort concurrentiestrijd, waarbij zij iets te „herwinnen” hebben. Zij menen, in de geest van het heidense dualisme, dat er een grote wereldstrijd tussen „het” licht en „de” duisternis aan de gang is, waarbij het gaat om de vraag, wie de zegepraal zal wegdragen: het geloof òf het ongeloof, het brood òf de stenen. Daarbij staan zij (uiteraard „uit genade”) natuurlijk aan de goede kant. Dat deze strijd echter, zo gezien, een kwestie van lood om oud ijzer of van „stenen voor stenen” zou kunnen zijn, komt

heel weinig in zicht. Wáárom talloze mensen, die iets van dit beklagenswaardige touwtrekken tussen oude en nieuwe zielzorgers bemerken, resoluut van plan zijn, zich van geen enkele geestelijke verzorging, door welke aangestelde lieden dan ook, meer iets aan te trekken, en alleen maar zichzelf geestelijk of ongeestelijk te verzorgen, wordt daardoor ook volkomen onduidelijk, en alleen maar een voorwerp van schrik of beklag. Men spreekt dan, in een aanhoudend refrein, van het „nihilisme” en de „massalisering” en van de „menselijke nood” in Kerk en wereld, zonder veel meer uitwerking dan geregeld kanongebulder heeft op een artilleriepaard.

Wat in het bijzonder de Kerk betreft, waarbinnen ik mijn arbeid verricht, ben ik van mening, dat zij,

zal de volkskerk-gedachte, waaraan zij vast wil houden, de laatste rest van zijn betekenis niet verliezen, meer acht moet slaan op het volk dan op het „kerkvolk”. Het „kerkvolk” blijft, althans tot dusverre, nog trouw aan Kerk en bijbel. Maar het volk? Nu, van dat laatste moet de Kerk veel meer dan van het eerste te weten komen waarom het in steeds sneller tempo on-kerkelijk wordt. Alleen al om die reden zou zij, prijsstellend op helderheid en bewustwording, een poging tot gezamenlijk zich reken-schap geven van het buiten-kerkelijk-zijn als het Humanistisch Verbond blijkbaarnastreeft, moetentoejuichen.

Men wijst er op, dat, waar vroeger het humanisme zich wel incidenteel maar niet altijd principieel en bewust tegen bijbel en Kerk richtte, het nu in

steeds meerdere mate on-kerkelijk en zelfs anti-kerkelijk wordt. Ik zal het niet ontkennen, maar heeft de Kerk, die, dacht ik, de bijbel las, daarvoor alleen maar negatief begrip? Heeft zij geen enkel orgaan om — met alle ontzag en blijdschap, die daarbij hoort — in die ontwikkeling nog iets anders te zien, namelijk wat Dietrich Bonhoeffer in zijn laatste brievenverzameling („Widerstand und Ergebung”) het „mondigworden” van onze wereld noemt? Is dat zich af keren van alles wat aan menselijke of zelfs goddelijke voorgedij doet denken, alleen maar een uiting van „ongeloof” en „opstand”? Is de God, die de Kerk krachtens de bijbelse boodschap moet prediken, inderdaad een allerhoogste Wezen, dat concurrérend, en dús gramstorig en lichtgeraakt, tegenover

de mens en de menselijke bewustwording staat? Is een op eigen eer en grootheid bedacht Wezen — ofschoon uit miljoenen monden „Vader” en zelfs „Zoon” en „Geest” genoemd — inderdaad niet veeleer een onvaderlijk en ongeestelijk Wezen? Is die Allerhoogste, van Wie men in de bijbel meent te lezen, zó minimaal van grootheid, dat Hij het niet hebben kan, dat de mens (nog wel door Hem geschapen, ja, nog wel in eenheid met Zichzelf opgenomen) op de voorgrond raakt? Ik wens dit, juist met het oog op het a.s. Kerstfeest, volstrekt tegen te spreken. Ik wens, met allen, die in dit zonderlinge „Opperwezen” niet geloven, volledig gemene zaak te maken! En wel in de overtuiging daarmee vóór de Vader van Christus te getuigen. Je moet dat boek van

Bonhoeffer — de lafhartig door de nazi's vermoorde Duitse verzetsman, die een der meestbelovende theologen van onze generatie was — eens lezen; je komt daarin een heel ander oordeel over de huidige ontwikkeling van mens en mensheid tegen dan in de empirische Kerk gebruikelijk is. Wat hij daarin zegt, kan hij helaas niet meer uitwerken; de anti-humanisten in Duitsland hebben hem de mond voor altijd gesnoerd. Maar hij zal spreken nadat hij gestorven is — tenminste als wij, die verder léven, zijn woorden òpnemen en verder verwèrken.

Ik kom daarmee op een ander punt, n.l. zijn in dit boek helaas slechts kort aangeduide critiek op Karl Barth, van wie hij vindt, dat deze in een „openbaringspositivisme” is terecht

gekomen. Je weet, dat Bonhoeffer een dankbaar leerling van Barth was, en allermínst behoorde bij die huidige betuttelaars van zijn leermeester, die van formaat zelfs niet tot diens schoenranden reiken kunnen. Dat maakt het mij dus iets gemakkelijker enkele korte opmerkingen van kritische aard te maken, zonder dat ik daarbij wens te verzeilen in het koor dergenen, die ook in ons land menen groot te zijn door op Barth af te geven. Je zou mij n.l. zeer misverstaan hebben, als je dacht, dat ik Barth door dik en dun wens te verdedigen. Ik begin, zoals ik je schreef, vooral de laatste jaren een aantal nogal ingrijpende bezwaren tegen zijn theologische arbeid te krijgen. Vooral wat het punt aangaat, waarover wij op het ogenblik corresponderen, meen ik, dat hij te kort

schiet. Hij maakt, althans tot dusverre, nog steeds onvoldoende duidelijk hoezeer het verbond tussen God en mens een zeer wezenlijke en volledige emancipatie van de mens insluit. Wel is hij bezig tegenwoordig opruiming te houden onder een vracht van misverstanden, bv. over de „erfzonde”, maar naar mijn smaak is hij toch nog te zeer bevangen in ons meer heidens dan bijbels „genade” begrip, zodat hij de betekenis van Jezus Christus m.i. enerzijds te veel isoleert en anderzijds te weinig in zijn consequentie laat gelden. Daarmee hangt m.i. samen het feit, dat hij Jezus Christus te veel stelt buiten de geschiedenis van Israël zowel als buiten de volkerengeschiedenis. Hij zou b.v. van het Jodendom zeer veel meer kunnen leren, dan hij in feite blijkt te doen. Het z.g. „Oude

Testament" krijgt bij hem dan ook nog steeds geen eigen, dóórgaande zeggingskracht, terwijl het z.g. „Nieuwe Testament" nog steeds als door een kloof van de volgende geschiedenis gescheiden blijft. Zodoende verwerft hij schijnbaar voor „de opening" wel een aparte, onaantastbare plaats, maar onttrekt hij daarmee aan onze menselijke historische existentie te veel aandacht en betekenis. Er komt bij, dat hij, ongewild maar te argeloos, de indruk blijft maken dat de terminologie van bijbel en kerkgeschiedenis gehanteerd kan blijven als ware die rechtstreeks bruikbaar voor alle tijden en plaatsen. Het probleem dus van de „vertaling" in onze situatie en in ons wereldbeeld komt bij hem te kort; zijn werkwijze geeft voortdurend ongedachte en beklagenswaar-

dige steun aan degenen, die hun bijbel-
se en kerkelijke jargon op enigszins
nieuwe (verschoven) wijze willen
voortzetten. Op dit punt vecht hij wel
de vrijzinnige, maar zeer onvoldoende
de orthodoxe zelfverzekerdheid aan.

De grootse theologie van Barth is
die van hem; voor ons gelden zijn
bekende uitspraken: „Gott hat mich
gestraft mit Barthianern” en: „sei ein
Mann, und folge mich nicht nach”.
Daarom is je vraag waarom ik geen
lid van het Humanistisch Verbond
word, misschien momenteel nog wel
zo interessant. Mijn antwoord moet
kort zijn: ik gevoel er voorlopig noch
behoefte noch roeping toe. Geen be-
hoefte, omdat ik (als humanist!) van
een confrontatie van ons humanisme
met het „humanisme” van de bijbel
meer concentratie verwacht voor mij-

zelf en anderen dan van de concentratie van het Humanistisch Verbond. Geen roeping, omdat ik tot geen prijs mijnerzijds de mening nog zou willen versterken, dat men jegens de Kerk en haar geschiedenis alleen maar een behoorlijke houding kan verwerven door er buiten en tegenover te gaan staan. Ik geloof nu eenmaal, dat het voor een Westers „humanist” (als ik wens te zijn) ongeoorloofd is zich van onze feitelijke geschiedenis op deze gemakkelijkste wijze te bevrijden, die denkbaar is, n.l. door z.g. „universeel” te willen denken en zelfs een grootste gemene deler van alle humanismen ter aarde te zoeken. Bovendien geloof ik nog veel minder, dat collectieve neurosen van religieuze oorsprong, die zich verbonden hebben met misverstane christelijke leerstellingen,

geneesbaar zijn langs niet-religieuze weg en met uitsluiting van een zaakkundige (theologische!) analyse dezer leerstellingen. Ik geloof dus niet aan een humanisme, dat een soort theologie wil worden. Overigens vind ik de uitdrukking „humanisme” op zich zelf al dubieus genoeg; ik houd niet van „ismes”, omdat die ons meestal van ons werkelijk mens-zijn afleiden. Aan een antithese (en dus aan de noodzaak van synthese in plaats van: een ontmoeting) tussen Kerk en humanisme geloof ik het minst van al. De Kerk verbond zich ten eerste reeds al te veel met „ismes” dan dat nu een nieuwmodische onderneming van deze aard enig vruchtbaar nut zou kunnen hebben. En ten tweede — en dit is de voornaamste reden — wens ik immers per se niet te geloven aan

een antithese (en dus aan de noodzaak van een synthese) tussen de ware God en de ware mens. „Gòd heeft in de mèn's behagen”!

Ziedaar (al te kort) mijn persoonlijke kijk op de verhouding, waarnaar je vroeg.

Heb goede Kerstdagen!

Hartelijke groeten, je

K. H. K.

Amsterdam, Februari 1953

Amice,

Ineens zaten we hier weer midden in het oude gevecht van Holland tegen het water. Je hebt er natuurlijk al van gehoord en gelezen. De tegenstelling tussen humanisten en christenen werd een ogenblik weggeblazen. Ondertussen was er een kant aan de reactie op dit alles, die te denken gaf. Hoe oppervlakkig ons volk gekerstend is, bleek duidelijk tijdens deze stormramp. De menselijke gevoelens van saamhorigheid en spontane hulpvaardigheid gaven daar nog weinig van te zien. De storm van humaniteit, die opstak tegen dit brute natuurgeweld, was zo hartverheffend, dat zelfs de Westerstorm, die alle leed had veroorzaakt, in het niet viel bij het stille

geweld van de te hulp snellende burgers en militairen.

Vervolgens echter klonken er, wat men noemt, diepere geluiden door. De vraag naar God en Zijn wereldbestuur werd wakker. De „ernstig” gezinden vroegen zich af, wat dit alles te zeggen had. En al spoedig werd weer het bekende geluid vernomen: God oefende gericht over onze hoogmoed. Wij waren te trots geweest op onze dijken. Wij hadden ons verbeeld, het zonder God te kunnen doen. En nu sloeg Hij onze verwaandheid terneder. Nu werd openbaar, dat de mens toch eigenlijk niet veel zaaks is met al zijn techniek. En aldus werd weer eens de Almacht van God en de onmacht van de mens aan de dag gebracht. Derhalve klonk van allerlei kerkelijke kanten de oproep om ons te veroot-

moedigen onder het gericht van God. Onze synode was een der eersten, die in overleg met de andere kerken een kanselafkondiging in die geest deed uitgaan. Waarover precies Gods gerichtten gingen, werd er niet bij gezegd. Het scheen er alleen maar om te gaan, dat wij weer eens even te voelen kregen, hoe God „alles kan” en de mens met zijn macht daarbij geheel in het niet verzinkt. Je vroeg je af, of God dan niet beter had gedaan met b.v. de afsluitdijk te laten doorbreken: de dijk immers, waar wij Nederlanders het meest trots op waren en die ons, nu hij het gehouden heeft, met des te méér trots vervult? Zulke eenvoudige vragen mag, denken velen, een christenmens echter niet stellen, want dat zou een soort van bespotting der Goddelijke Alwijsheid zijn, die geen reken-

schap geeft, waarom hij dít naar onze mening doeltreffendste nu juist niet deed.

Ik wens te ontkennen, dat de gedachten over een goddelijk gericht, dat in deze stormramp over ons zou zijn gekomen, christelijk waren. Was het aanvaardbaar, dat zulke overwegingen stamden uit het Evangelie? Bleek uit het opkomen van zulke gevoelens dat „onze kerk” gelooft in de God van de bijbel? Bleek niet veel-
eer, dat wij nog steeds heimelijk vervuld zijn niet met christelijke maar met heidense gedachten? In de bijbel staat het immers heel anders. Daar is God niet de Bondgenoot van de natuurmachten in hun overvallen op de mens, maar de Bondgenoot van de mens tegen het lot en de lotbepalende machten. In de bijbel is de watervloed

telkens weer het signaal van de chaos, van de demonie! De stormen en de wateren zijn er verschijnselen, waartegen God in verbond met de mens, en de mens in verbond met God, strijdt en overwint, ook al vallen er slachtoffers in die strijd.

Onze heidense voorvaderen hoorden, wanneer de donder weerklonk, hun god Donar zijn dreigende geluiden maken. Moeten wij, na een eeuwenlange evangelie-prediking, onze God, de God en Vader van Christus, nu opnièuw zien als een gekerstende Donarfiguur? Daarmee zouden wij terugvallen in een vorm van bijgeloof en angstige vrees, waar het Evangelie ons van is komen bevrijden. Natuurlijk dachten allerlei mensen aan het feit, dat de bijbel ook telkens van „gerichten” spreekt. Je zult het

met me eens zijn, dat dat wijst op een verbijsterend onbegrip voor het bijbelse gedachtenklimaat. Gods gerichten zijn geen gerichten van een of andere onbekende duistere macht en ook geen gerichten zonder reden en bedoeling.

Het zijn gerichten van de God, die de bondgenoot van de mens is tegen de vijanden van God, n.l. de bijgelovigheid en de onmenselijkheid van de menselijke samenleving! Nergens en nooit zijn het gerichten tegen de zwakke maar hartverheffende pogingen van de mens, enige orde in de chaos aan te brengen. Tenzij deze z.g. menselijke „orde” in werkelijkheid een gecamoufleerde roverij betekent. Dan laat de God van de bijbel inderdaad zó'n schijnorde in elkaar storten ter wille van een betere of diepere

orde. Daarom is er in deze weken ongetwijfeld een gericht gegaan over ons volk, n.l. een gericht over onze gewaande kerstening. Niet de humane gevoelens van saamhorigheid waren verkeerd. Die waren alleen maar hartverheffend en vooral beschamend, omdat wij blijkbaar nog steeds zo weinig menselijk zijn van gewoonte en aard, dat een Westerstorm ons pas weer in beweging wist te krijgen. Maar al die vage, heidense gevoelens, dat heidense vrezen voor een verbolgen storm- en watergodheid, dat betekende een ontstellend symptoom, hoeveel wij vergeten waren van het klare evangelie. God is humaner dan onze menselijke „godsdiensdigheid”! Hij is niet de samenvatting of de top van „alles” wat er in de natuur en de geschiedenis voorvalt. Hij is veeleer ten opzichte van

„alles” een vréemde, onmachtig stille en kleine God. Hij wordt openbaar in het tegendeel van wat wij ordinaire machtaanbidders, „macht” vinden, n.l. in de weerlóósheid, de ònmacht van Christus. Dáárin is ons de maat en de norm gegeven van alles, wat wij „God” en „Goddelijk” mogen noemen. „God heeft in de mènsh behàgen” zegt een oud Kerstlied. Dat is heel iets anders dan de voorstelling van een gramstorige en luimige Macht, die de indruk maakt niet te weten wat Hij eigenlijk wil. God wil n.l. wèl iets: ons respect, onze liefde, ons vertrouwen, onze mènshelijkheid. Dat alles kunnen wij onmogelijk krijgen ten aanzien van een stormramp, waarvan niemand ons weet te zeggen, waar die voor diende. Respect voor God krijgen wij alleen door een welbehagen in de mens.

Je zult me toegeven, dat in dit verband achteraf een karakteristiek licht gevallen is op het „brood”, dat onze officiële, kerkelijke vertegenwoordigers in deze weken gaven voor de „stenen” der humanisten. Ik spreek hier niet over veel betere uitingen, die er on-officieel ook waren. Maar ik vrees, dat die een beetje verdronken of overstemd zijn door de gangbare geluiden.

De vorige keer wees ik je op Bonhoeffers boekje. Als je het nog niet gelezen hebt, moet je in déze dagen eens letten op de volgende citaten daaruit, die ik hier voor je overschrijf. Ze slaan precies op de manier, waarop sommige anti-humanistische christenen hier een apologetisch gebruik van deze stormramp maakten!

„Onze hele 1900-jarige christelijke

verkondiging en theologie bouwt op het „religieuze apriori” der mensen. Als nu echter op zekere dag duidelijk wordt, dat dit „apriori” helemaal niet bestaat, maar dat het een historisch bepaalde en vergankelijke uitdrukingsvorm van de mens is geweest, en wanneer dus de mensen werkelijk radikaal godsdienstloos worden – wat betekent dat dan voor het „christendom”? Zullen we dan nog enkele stakkers in hun zwakke ogenblikken overvallen en ze om zo te zeggen religieus verkrachten? Als wij dat niet willen, als wij tenslotte ook de Westerse gestalte van het christendom slechts als voorloper van een volledige godsdienstloosheid zouden moeten beoordelen, wat voor situatie ontstaat dan voor ons, voor de Kerk? **Wat is dan een godsdienstloos chris-**

tendom?" „Het blijkt, dat alles ook zonder „God" gaat en wel evengoed als tevoren. Precies zoals op wetenschappelijk gebied wordt in het gehele menselijke leven „God" aldoor verder uit het leven teruggedrongen; hij verliest terrein. Katholieke en protestantse historiebeschrijving zijn nu daarin eenstemmig, dat in deze ontwikkeling de grote afval van God, van Christus, gezien moet worden en hoe meer zij God en Christus tegen deze ontwikkeling in beslag neemt en uitspeelt, des te meer verstaat deze ontwikkeling zichzelf als anti-christelijk". „Men probeert de mondig geworden wereld te bewijzen, dat zij zonder de voorgelij van „God" niet bestaan kan". „Deze aanval van de christelijke apologetiek op de mondigheid der wereld houd ik ten eerste

voor zinloos, ten tweede voor onvoor-
naam, ten derde voor onchristelijk.

Zinloos – omdat zij mij de poging toeschijnt om een tot man geworden mens in zijn puberteitstijd terug te zetten, d.w.z. hem van louter zaken afhankelijk te maken, waarvan hij in feite niet meer afhankelijk is, hem in problemen te duwen, die voor hem in feite niet meer bestaan. Onvoor-
naam – omdat hier een uitbuiting van de zwakheden van een mens ten bate van hem vreemd zijnde, door hem niet vrijelijk beaamde doeleinden wordt geprobeerd. Onchristelijk – omdat Christus met een bepaalde trap van de menselijke religiositeit, d.w.z. met een „menselijke wet” wordt verwisseld. „Ik wil dus daar naar toe” – schrijft hij enige tijd later – „dat men God niet nog op een of andere

allerlaatste stiekeme plaats naar binnen smokkelt, maar dat men de mondigheid van de wereld en van de mens eenvoudigweg erkent, dat men de mens in zijn wereldlijke zijn niet „stinkend maakt”, maar hem op zijn stèrkste plek met God confronteert, dat men van alle clericale knepen afziet en niet in psychotherapie of existentie-filosofie een wegbereider van God ziet”.

„Het behoort tot de intellectuele redelijkheid, God als morele, politieke, natuurwetenschappelijke arbeidshypothese te laten vallen, resp. die zo vergaand als mogelijk is uit te schakelen”. „Wij kunnen niet redelijk zijn, zonder te erkennen, dat wij in een wereld moeten leven – „etsi deus non daretur” (d.w.z. alsof er geen God ware). En juist dat erkennen wij – voor

God! God zelf dwingt ons tot deze erkenning. Zó brengt ons ons mondigworden tot een waarachtige erkenning van onze situatie voor God. God geeft ons te weten, dat wij leven moeten als zulken, die met het leven zonder God klaar komen. De God, die ons in de wereld leven laat, zonder de „arbeidshypothese God”, is de God voor wien wij duurzaam verkeren. Voor en met God leven wij zonder God”. „Hier ligt het beslissende onderscheid met alle godsdiensten. De religiositeit van de mens verwijst hem in zijn nood naar de macht van God in de wereld; God is de deus ex machina. De bijbel verwijst de mens naar de on-macht en het lijden van God”. „De mens wordt opgeroepen, het lijden van God aan de god-loze wereld mede te lijden; hij moet „we-

reldlijk" leven en neemt juist daarin deel aan het lijden Gods; hij mag „wereldlijk" leven, d.w.z. hij is bevrijd van de valse religieuze bindingen en remmingen. Christen-zijn betekent niet: op een bepaalde manier religieus zijn, maar: mens-zijn. Niet een mens-type, maar de mens schiept Christus in ons. Niet de religieuze handeling, maar het deelnemen aan het lijden Gods in het wereldlijk leven, maakt iemand tot christen!"

Voor de contrastwerking nog iets over een incident in het geding tussen ons christelijk volksdeel en het Humanistisch Verbond, dat viel vóór de ramp. De Westerstorm en de springvloed hadden nog geen enkele schutting tussen de partijen en volksdelen doen vallen.

Magister Stokman, Kamerlid der

K.V.P., toonde zich bezorgd over de gedragingen van de minister van Defensie. Werd de krijgstucht ondermijnd? Werd de defensie verwaarloosd? Verkeerde het land in oorlogsgevaar? Nee, er dreigde een veel gevaarlijker infiltratie! De minister van Defensie had in een tiental kazernes een mededeling laten aanplakken, dat aan militairen vier dagen uitzonderingsverlof kon worden gegeven voor het volgen van bezinningsbijeenkomsten van het Humanistisch Thuisfront, onder toekening van één gulden extra per dag wegens gemis van levensmiddelen. De Heer Stokman stelde naar aanleiding van de berichten omtrent dit opengezette hek op de dam prompt een reeks van vragen aan de minister. Hij zag drieërlei gevaar opdoemen. Ten eerste dreigde het verschil tussen

het godsdienstige werk der kerkgenootschappen en het verzorgingswerk te worden uitgewist, doordat het tehuis van het Humanistisch Thuisfront in feite tot een vormingscentrum werd gepromoveerd. Ten tweede werd het de humanistisch geneigde soldaten gemakkelijker gemaakt zich te laten vormen dan de godsdienstig ingestelde militairen, omdat voor de cursus der humanisten allen zonder uitzondering verlof konden krijgen, terwijl voor die der kerkgenootschappen een verlof voor elke deelnemer door aalmoezeniers of veldpredikers bij de commandanten moet worden geregeld. Ten derde liep de populariteit van de militaire dienst bij de ouders der dienstplichtigen gevaar, indien zelfs minderjarige kinderen, onafhankelijk van het inzicht hunner ouders, een

humanistische bezinningscursus konden volgen.

Voor al het laatstgenoemde gevaar, zo kun je je voorstellen, is zeer afschuwelijk. Denk je eens in, dat minderjarige kinderen, die tijdens hun militaire dienst toch al zoveel schokkends in zich moeten opnemen, eveneens onafhankelijk van het inzicht hunner ouders, nu ook nog het geloof, waarin zij werden opgevoed, zouden bedreigd zien op een humanistisch vormingscentrum, dat voor het geloof nòg gevaarlijker is dan het soldatenleven.

Wel is het zo, dat niemand gedwongen wordt, zich speciaal bij de humanisten te laten vormen. Evenmin als bij aalmoezeniers of veldpredikers. Natuurlijk zou ook alleen iets dergelijks op ernstig bezwaar kunnen

stuiten. Soldaten zijn echter soldaten, en zij willen er allemaal wel eens graag vier dagen met één gulden extra tussenuit, zelfs naar een vormingscursus. Bij de godsdienstige militairen is er dus een geestelijke contrôlepost, die gepasseerd moet worden. Maar bij de humanisten staat nu het hek op deze dam wijd open. Had het Humanistisch Verbond nu ook maar officieel erkende geestelijke verzorgers, evenals de kerkgenootschappen, dan konden die eveneens contrôle uitoefenen! Zoals ik je schreef is dat echter niet het geval en maken allerlei opponenten tegen zulk een gelijkstelling bezwaar

De minister heeft - ook dat viel nog voor de stormramp - geantwoord dat de bezwaren van Magister Stokman op misverstand berustten. Onder-tussen had ook de katholieke arbei-

dersbeweging bij monde van zijn voorzitter zich al dreigend tegen de gelijkstelling uitgelaten. We zullen moeten afwachten, hoe de dingen zich zullen ontwikkelen als de dijken in Zeeland en Zuid-Holland weer gedicht zijn en onze militairen zich weer met andere zaken bezighouden dan met het vechten tegen water, wind, leed en dood.

Hartelijke groeten, je

K. H. K.